

УДК 94:327

Казаков О. О.
Національний університет харчових технологій

АНГЛО-ШОТЛАНДСЬКІ ВІДНОСИНИ В ДРУГІЙ ПОЛОВИНІ ХХ СТ.: ІСТОРІЯ ДВОХ РЕФЕРЕНДУМІВ

Стаття присвячена проблемам англо-шотландських стосунків у 70-90 рр. ХХ ст, коли двосторонні відносини набули нових форм і виявили декілька варіантів їх вирішення. В основі цих стосунків лежить проблема шотландського націоналізму і розширення владних повноважень Шотландії.

У дослідженні зроблено акцент на національний референдум як головний механізм вирішення міжнаціональних протиріч. Проаналізовано історію підготовки і проведення референдумів 1979 і 1997 рр. про розширення автономії Шотландії у складі Сполученого Королівства. Розглянуто історіографію розвитку проблеми англо-шотландських стосунків у вітчизняній і зарубіжній історичній та політичній літературі. Наведено і проаналізовано дані голосування і основні чинники, що вплинули на них. Узагальнено результати проведених референдумів у контексті подальшого розвитку англо-шотландських стосунків у найближчій перспективі.

Ключові слова: Шотландія, Сполучене Королівство, референдум, деволуція, націоналізм, повноваження, голосування, партія, виборці.

15 жовтня 2012 р. прем'єр-міністр Великої Британії Девід Кемерон і перший міністр Шотландії Алекс Салмонд підписали договір, що визначає умови проведення референдуму про відокремлення Шотландії від Сполученого Королівства.

Документ, що отримав назву "Единбурзька угода", має на увазі проведення 18 вересня 2014 р. голосування, в ході якого шотландцям пропонують відповісти "так" або "ні" на питання про те, чи хочуть вони незалежності [2; 6].

Англо-шотландська унія (союз) існує більше 300 років. Це начебто свідчить про непорушність Великої Британії як єдиної держави. Але за ходом політичних процесів у Шотландії, очевидно, що ідея відокремлення від Англії стає реальністю. За підсумками виборів до шотландського парламенту 2007 р. найбільшою фракцією в ньому стала Шотландська національна партія (ШНП), чия програмна мета – незалежна держава. Але чи захочуть шотландці розлучення з Англією – не ясно. Серед них лише близько третини підтримують таку ідею, хоча 80% вважає за краще не називати себе британцями.

Проблема англо-шотландських стосунків знайшла своє відображення в історичній і політичній літературі. Варіантів розгляду її досить багато. Здебільшого автори досліджують історичні форми стосунків, починаючи від середньовічної історії до сьогодення. Серед фахівців, які розглядають у

цілому історію Шотландії в контексті історії Англії, можна назвати Н. А. Єрофеева, В. В. Штокмара, Н. В. Єрьоміну, зарубіжних дослідників М. Атча, М. Фрая, М. Піттока, Р. Горінга, Дж. Вормалда. Англо-шотландським відносинам присвячені дослідження істориків В. Ю. Априщенко, Г. І. Зверєвої, І. І. Бурової, І. Н. Гроздової, Дж. Мортон, Л. Врокліса, С. В. Білоножко та ін. Значна кількість публікацій, особливо що стосуються перебігу подій останніх десяти років, належить політичним оглядачам М. Куровець, О. Кустарьовій та ін. [1].

Шотландія вже двічі вдавалася до голосування з питання про передачу обмежених владних повноважень виборній асамблеї. У Шотландії проект передачі влади був політичною ініціативою самого центрального уряду, а не спробою частини території відділитися від Сполученого Королівства. Але, зокрема, у випадку Шотландії прагнення уряду у Вестмінстері знайти нову схему самоврядування підштовхувалося підйомом націоналістичних партій. Хоча ініціатива могла виходити з центру, політичний контекст референдумів 1979 і 1997 рр. був нібито відповіддю на підйом націоналістичних сил у Шотландії протягом 1970–90-х рр. *На лютневих виборах 1974 р., що привели до влади уряд лейбористської меншості Гарольда Вільсона, Шотландська націоналістична партія набрала 22% загального числа голосів у Шотландії та 7 із 71 шотландських місць у парламенті у Вестмінстері. На жовтневих виборах того ж року ШНП набрала 31% голосів у Шотландії та 11 місць у Вестмінстері* [4, с. 109]. Лейбористи, що посідали більшість парламентських місць в Шотландії, вбачали у зростанні націоналістичних партій загрозу своїй традиційній політичній основі. Політична відповідь, яка могла б пригальмувати заклик націоналістів, набула для них політичного інтересу.

У 1973 р. королівська комісія видала доповідь на користь передачі влади. Проте, цим питанням уряд зайнявся не відразу, бо лейбористи, думки яких із цього приводу розділилися, а самі вони втратили переважну більшість у парламенті. В середині 1970-х вони були більше зайняті економічними проблемами. Однак, у 1978 р. уряд уже був готовий дати хід законам про передачу влади. Шотландський акт був призначений для обраного парламенту в Единбурзі, що мав би обмежені повноваження у стягненні податків і був би взагалі відповідальним за політичні справи, які колись покладалися на Міністерство у справах Шотландії (департамент центрального уряду, що адміністрував шотландські справи). Референдуми не становлять частини британської політичної традиції. Однак, північно-ірландське голосування про кордони в 1973 р. та референдум про членство в Європейській Спільноті 1975 р. стали важливими новими прецедентами громадського консультування в конституційних справах у Великій Британії. Проведення референдуму також дало змогу лейбористам уникнути

внутрішнього партійного розколу в питанні про передачу влади, як це було з успіхом зроблено в питанні про Європейську Спільноту. Голосування з цих питань було призначено у Шотландії на 1 березня 1979 р.

Політичний контекст, у якому проводився референдум, містить у собі головне пояснення його провалу. Загальних парламентських виборів широкі верстви населення чекали восени 1978 р., але ймовірність того, що лейбористи програють на виборах, якщо вони проводитимуться у цей час, примусила перенести їх на пізніший термін. На зміну лейбористському урядові Гарольда Вільсона прийшов прем'єр-міністр Джеймс Каллаган. "Зима невдоволення", протягом якої уряд зіткнувся із серйозними хвилюваннями в робочому середовищі, додала Каллагену ще більше політичних труднощів. Референдум проводився непопулярною правлячою партією в останні дні її правління. Внутрішній розкол партії у питанні про передачу влади при тому, що провідні лейбористи проводили кампанію на користь сторони "ні", створив для багатьох виборців атмосферу непевності. Чимало виборців із числа націоналістів вважали обмежені повноваження нового законодавчого органу неадекватними, а традиціоналісти побоювались, що будь-яка форма передачі влади може стати першим кроком до розпаду країни. У кампанії, в якій самі партії були розколоти, опонентам було дуже легко посіяти сумніви щодо суті запропонованого.

У Шотландії стратегічна ситуація ускладнювалася положенням, відомим під назвою поправки Канінгхема. Під час парламентських дебатів щодо Шотландського акту дисидентські лейбористи за підтримки опозиційних партій провели поправку, згідно з якою законодавчий орган може бути відкликаний у разі, коли він дістане підтримку менш ніж 40% усього електорату, що має право голосу на референдумі. Поправка Канінгхема приречена на провал пропозицію передачі влади у Шотландії. Хоча на користь Шотландського акту була подана незначна більшість голосів, вони становили менше третини загального складу електорату (табл. 1).

Таблиця 1

Результати референдуму 1979 р. про передачу влади у Шотландії [7; 8]

<i>Дата проведення</i>	<i>Зміст запитання</i>	<i>Варіанти відповіді</i>	<i>Відсоток поданих голосів</i>	<i>Відсоток електорату</i>
01.03.1979	Чи погоджуєтеся Ви, щоб положення Шотландського акту 1978 р. були приведені у дію?	"Так"	51,6	32,9
		"Ні"	48,4	30,8
		"Утрималось"	–	36,3
	Усього	–	100,0	100,0

Оскільки участь у голосуванні дорівнювала лише 64%, тобто на 11% менше, ніж у попередніх загальних виборах у Шотландії, референдум був приреченим на провал за умовами поправки, навіть якщо б голос “так” був поданий ширшим колом виборців [7; 8].

Після приходу до влади уряду Тоні Блера події почали розвиватися швидше. Новий державний секретар із питань Шотландії Дональд Дьюар, який тривалий час відстоював передачу влади, склав у 1987 р. новий план для шотландського парламенту. Закон про референдум був першою частиною законодавства, прийнятого у новому парламенті. Переважна більшість лейбористської парламентської опозиції забезпечила його проходження без жодних компромісів, як це повинно було статися у 1979 р. Перед шотландськими виборцями на референдумі ставилося два питання: про принцип устрою шотландського парламенту та про те, чи матиме парламент право регулювати ставки прибуткового податку в Шотландії.

Днем проведення референдуму про Шотландію було встановлено 11 вересня, лише через три місяці після обрання нового лейбористського уряду 5 травня 1997 р. [3].

Шотландська кампанія 1997 р. за стилем і за способом проведення, у який характеризувалися ключові питання, мала ряд особливостей. Двома партійними групами прикриття було організовано дві зустрічні кампанії – “Шотландіє, вперед” і “Подумай двічі”, які відстоювали відповідно те, що пізніше стало відомим як “дубль-так” та “дубль-ні” при відповіді на два питання, поставлені у бюлетені. Проте, в референдумі брали участь також інші групи та особи, які, підтримуючи засади шотландського парламенту, захищали позицію “ні” у пропозиціях щодо податкової влади. На відміну від 1979 р., лейбористи зберегли істотну згуртованість з двох пропозицій, втративши дуже небагато зі своїх видатних членів із боку “ні”. Але важливою була сама природа кампанії партійної протидії, яка полегшила виборцям із числа ліберальних демократів та Шотландської націоналістичної партії підтримати відповідь “дубль-так”. Шотландські газети, за дуже нечисленними винятками, агітували за сторону “так”, подібно до багатьох постатей зі світу спорту та розважального бізнесу [3; 4]. Якщо взяти до уваги широкий спектр різноманітних груп, що підтримували “дубль-так” та відносну ізольованість консерваторів, які недавно зазнали поразки на загальних виборах, результат шотландського референдуму 1997 р. не викликав жодного сумніву (таблиця 2).

На користь парламенту голосували три з чотирьох шотландських виборців, і навіть більш непевна пропозиція зміни податкової політики одержала підтримку двох третин виборців. Участь виборців, хоча й не досить висока, – ледь вище 60%, – не була таким чинником, як у 1979 р.

Таблиця 2

Результати референдуму 1997 р. про передачу влади у Шотландії [3; 4]

11.09.1997	<i>Я згоден із тим, щоб Шотландія мала свій парламент</i>	“Так”	74,3	44,7
	<i>Я не згоден із тим, щоб Шотландія мала свій парламент</i>	“Ні”	25,7	15,5
	<i>Я згоден із тим, щоб шотландський парламент мав повноваження щодо зміни податків</i>	“Так”	63,5	38,2
	<i>Я не згоден із тим, щоб шотландський парламент мав повноваження щодо зміни податків</i>	“Ні”	36,5	22,0
		“Утрималось”	–	39,8
	Усього	–	100,0	100,0

Результати двох референдумів дають можливість дійти лише тимчасового висновку щодо “домашнього правління” у різних частинах Сполученого Королівства. Парламент, що засідає нині в Единбурзі, може сприйматися шотландцями як здійснення трьохсотрічної мрії про повернення самоврядування. Та для багатьох націоналістів нові інституції є лише першим кроком до реставрації повного політичного суверенітету Шотландії. Для переходу до наступної фази можуть знадобитися подальші референдуми [5]. Реструктуризація урядових інституцій в Сполученому Королівстві триває.

Використана література:

1. Білоножко С. В. Англо-шотландські відносини : деволуція замість федерації / С. В. Білоножко // Наукові праці історичного факультету Запорізького національного університету. – 2013. – Вип. 35. – С. 286-288.
2. Бочарова С. Шотландія виходить із себе / С. Бочарова. – [Електронний ресурс] : web-сайт інтернет-газети “Газета.ру”. – Режим доступу : http://www.gazeta.ru/politics/2012/10/16_a_4813305.shtml.
3. Еремина Н. В. Проблема статусу Шотландії в 90-е роки ХХ століття / Н. В. Еремина. – СПб. : “Спектр”. – 2005. – 234 с.
4. Ледюк Лоуренс. Учасницька демократія : референдуми у теорії та на практиці / перекл. з англ. Р. Ткачук. – Харків : Центр Освітніх Ініціатив, 2002. – 160 с.
5. Шотландія вирішила відоклитися. – [Електронний ресурс] : web-сайт інтернет-газети “Дни.ру”. – Режим доступу : <http://www.dni.ru/polit/2012/10/15/242062.html>.
6. Шотландія оголосила про відокремлення від Великої Британії. – [Електронний ресурс] : web-сайт Інформаційно-аналітичного порталу “Центр Лева Гумільова”. – Режим доступу : <http://www.gumilev-center.ru/shotlandiya-obyavila-ob-otdelenii-ot-velikobritanii>
7. Bochel J. Referendum Experience: Scotland, 1979 / John Bochel, David Denver, Allan MacCartney. – The Aberdeen University Press. – 1981.
8. The 1979 Referendums. – [Електронний ресурс] : web-сайт Британської ширококомовної корпорації “BBC”. – Режим доступу : <http://www.bbc.co.uk/news/special/politics97/devolution/scotland/briefing/79referendums.shtml>

КАЗАКОВ А. А. Англо-шотландские отношения во второй половине XX века: история двух референдумов.

Статья посвящена проблемам англо-шотландских отношений в 70-90 гг. XX в., когда они приобрели новые формы и обнаружили несколько вариантов их решения. В основе этих отношений лежит проблема шотландского национализма и расширения властных полномочий Шотландии.

В исследовании сделан акцент на национальный референдум как главный механизм решения межнациональных противоречий. Проанализирована история подготовки и проведения референдумов 1979 и 1997 гг. о расширении автономии Шотландии в составе Соединенного Королевства. Рассмотрена историография проблемы развития англо-шотландских отношений в отечественной и зарубежной исторической и политической литературе. Приведены и проанализированы данные голосования и основные факторы, которые повлияли на них. Обобщены результаты проведенных референдумов в контексте дальнейшего развития англо-шотландских отношений в ближайшей перспективе.

Ключевые слова: Шотландия, Соединенное Королевство, референдум, деволюция, национализм, полномочия, голосования, партия, избиратели.

KAZAKOV O. England-Scottish relations in the second half of the XX century: the history of two referendums.

The article is devoted to the problems of England-Scottish relations in the second half of the XX century, when bilateral relations have acquired new forms and found a few solutions. At the core of these relations is entrusted with the problem of Scottish nationalism and expansion of powers of Scotland.

The study focused on the national referendum as the main mechanism for solving inter-ethnic contradictions. Analyzed the history of preparation and carrying out of referendum 1979 and 1997 on the expansion of the autonomy of Scotland in the United Kingdom. Considered historiography of the problem of development of the England-Scottish relations in domestic and foreign historical and political literature. Presented and analyzed the data of the vote and the main factors which have influenced them. Summarized the results of referendum in the context of further development of the England-Scottish relations in the near future.

Keywords: Scotland, United Kingdom, referendum, devolution, nationalism, powers, voting, party, voters.